

Copyright © Naslednici autorskih prava Danila Kiša, Lana Bastašić
Copyright © 2019 ovog izdanja Udruženje KROKODIL

Projekat Zajednička čitaonica organizuje Udruženje KROKODIL.

krokodil
Engaging Words

Izdavanje ove knjige je omogućila organizacija:

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

•

ZAJEDNIČKA ČITALNICA #3: IDENTITETI

Tekstovi:

Danilo Kiš

Lana Bastašić

-

O PROJEKTU ZAJEDNIČKA ČITALNICA

Ediciju *Zajednička čitaonica* čine tekstovi pisaca i spisateljica koji su pisali ili pišu na zajedničkom jeziku, bez obzira na to da li su svoj jezik nazivali ili nazivaju bosanskim, crnogorskim, hrvatskim ili srpskim, ili za njega koriste ili su koristili neki drugi naziv. Njihov rad stvorio je i stvara zajedničku riznicu u koju je pristup moguć bez jezičkih poteškoća i prevođenja i koja ostaje otvorena svima nezavisno od političkih promena unutar samog geografskog prostora koji je obuhvaćen zajedničkim jezikom. U toj riznici pronalazimo i iznova promišljamo nezaobilazne tekstove na ključne teme današnjice, a te radove, iz bliske ili dalje prošlosti, prate *odgovori* savremenih autorki i autora pisani specijalno za ovu ediciju. Cilj *Zajedničke čitaonice*, dakle, jeste stvaranje *pojmovnika* koji će čitatelju omogućiti ne samo lakše snalaženje u susretu s aktuelnim problemima i pojavama već i vrhunski književni užitak.

Sam projekat *Zajedničke čitaonice* kojeg, uz istoimenu ediciju, čini i serija javnih debata, predstavlja direktni nastavak projekta *Jezici i nacionalizmi*. Inspirisana ovim projektom i posledičnom *Deklaracijom o zajedničkom jeziku*, *Zajednička čitaonica* želi pokazati svu raznolikost i bogatstvo četiri ravnopravne, standardne varijante našeg policentričnog jezika. Na njemu je nastala, pa i dalje nastaje, jedna velika evropska književnost unutar koje se knjige i njihovi pisci slobodno kreću bez pasoša i putovnica, bez provere porekla i nametanja ekskluzivnog vlasništva.

Iako mu nedostaje jedan naziv, kako je obično slučaj s jezicima, smatramo da ta neobičnost samo predstavlja poziv i dodatni izazov da se taj jezik neprestano otkriva u svim njegovim standardnim i dijalektalnim oblicima, književnosti, filozofiji, muzici i popularnoj kulturi, regionalnim prožimanjima, internacionalnim uticajima te istorijskom razvoju. Na tu avanturu otkrivanja pozivamo čitateljice i čitatelje koji govore, koriste, stvaraju i žive zajednički jezik i kojima on jedino i pripada, ma gde bili.

•

HOMO POETICUS, UPRKOS SVEMU

Danilo Kiš

Mi smo egzotizam, mi smo politički skandal, mi smo, u najboljem slučaju, lepe uspomene sa Marne i savest starih *poilus d'Orient* i članova pokreta otpora. Mi smo, uz to, još i lepi sunčevi zalasci na jadranskoj obali, blaga turistička sećanja na lepe i spokojne sunčeve zalaske na Jadranu... uspomene zalivene šljivovicom. I to je sve. I mi jedva da smo deo evropske kulture... Politika, to da! Turizam, takođe! *Slivovitz* (u nemačkoj ortografiji), i to, svakako! Ali ko će, dođavola, da traži književnost u toj zemlji! I ko bi bio u stanju da se razabere u tim njihovim nacionalističkim govnanijama i u svim tim jezicima i dijalektima tako bliskim a tako različnim (kažu), u svim tim religijama i regijama!

Što se tiče literature, mi, Evropejci, imamo toga podosta, i ne od najgore vrste; a oni, kakosezvaše, srbo-krkr, neka oni izvole pisati o takozvanim delikatnim temama, neka se izvole izrugivati sa svojim političarima i sa svo-

jim sistemom, nek opišu neki politički skandal stavljen u jedan lep, egzotični okvir... i eto vam dobre literature. A mi, Evropejci, mi, civilizovani, mi ćemo opisivati, čiste svesti i čista srca, lepotu sunčeva zalaska i egzotiku našeg detinjstva-mladosti (kao Sen-Džon Pers), mi ćemo pisati pesme ljubavne i svakojake... A oni neka se, oni, brate, bave svojim političko-egzotičko-komunističkim problemima. Nama – prava literatura, nama – sluškinjice za sve, slatke sluškinjice našeg dečastva i mladosti. Jer ako bi i oni krenuli da pišu o istim stvarima o kojima pišemo i mi (poezija, istorija i mit, ljudska sudbina, *razbijena igračka taštine zvučne* i druga sazvučja), to nas se zaista ne bi ništa ticalo; ako oni to čine na naš način, to onda postaje takođe literatura, to postaje Andrić, to postaje Krleža (oh! kakvo teško ime za izgovor!), to postaje Miloš Crnjanski (opet to kr-krr!), to postaje Dragoslav Mihailović, i drugi, i drugi, bez kojih se, sve skupa, lako može...

Nama, dakle, Jugoslovenima, nama *homo politicus*, ostalima sve ostalo, sve ostale dimenzije tog čudesnog kristala sa stotinu površina, tog kristala što se zove *homo poeticus*, te poetične životinje koja pati jednako od ljubavi koliko i sa svoje smrtnosti, od metafizike koliko i od politike... Da li smo zaslužili takvu sudbinu? Bez sumnje. Mi smo krivi i dužni smo da snosimo svoju krivicu, ćutke. Jer mi sami nismo odoleli iskušenju da eksportujemo u

svet naše male (ili velike, baš me briga) probleme nacionalizma i šovinizma, da objavljujemo na sva zvona celom svetu da mi, pre svega, i nismo Jugosloveni, nego, razumete, pre svega Srbi ili Hrvati, Slovenci ili Makedonci, ili šta-ti-ja-znam, pažnja, to je vrlo-vrlo važno, gospođe i gospodo, to se ne sme nikako pobrkati, ima nas katolika i ima nas pravoslavniha, i muslimana, a naravno, i poneki Jevrejini (nikako zaboraviti!)... i eto nas ponovo, eto nas, jadnih *Jugoslovaka*, u srcu naših porodičnih kavgji, a hteli smo zapravo da govorimo o literaturi, a hteli smo da citiramo tog hrvatskog *monstre sacré* Miroslava Krležu (krr, krrr!), i tog drugog *monstre sacré* Ivu Andrića, Srbina ili Hrvata, kako vam drago... i eto kako se razbila, našom sopstvenom nepažnjom, ta (već) *razbijena igračka (bibelot aboli)* zvana literatura, eto zašto i kako ne zaslužujemo da budemo uzeti ozbiljno...

A osim toga – i to već više nije naša greška, to je Božja krivica – kako, dođavola, situirati tu literaturu i taj jezik, te jezike? Da je to slovenska literatura, s tim ćemo se lako složiti, da je to jedan od slovenskih jezika, u redu i to, u pitanju je, dakle, slavjanska zemlja, važi i to, jedan socijalistički poredak, ne sasvim isti kao drugde... pa to vam dođe nešto kao Rusi! E pa, lepo, prevodimo, dakle, Ruse! Oni barem ne prave nikakve probleme, i njih ima svakojake vrste, ali njih je bar lako tutnuti u istu vreću, u istu rubriku

Sovjeti, za njih imamo čak i jednu posebnu kolekciju gde mogu svi lepo stati (Azerbejdžanci i Rusi, Baškirci i Kalmici). E pa? E pa, ništa. Ne treba da se ljutimo; treba samo da budemo svesni činjenice da ima i da je oduvek bilo velikih tradicija, velikih literatura, i da ima i oduvek je bilo malih jezika i malih naroda, kao što ima i velikih i malih novčanica (*dixit* Andrić). Budimo, dakle, skromni, ne urlajmo, i ne mešajmo ceo svet u naše porodične kavge.

I, pogotovu, ne bismo smeli da nasedamo na onaj ofucani mit da mi, Jugoslovaci i ostali Mađari, treba da se odrekemo literature, da mi treba da zabavljamo beli svet jedino našim političko-egzotičko-komunarskim temama, da mi moramo po svaku cenu biti samo *homo politicus*, uvek i na svakom mestu, a da poezija i forma, a da igra i igrarije, a da metafizičke opsesije (ko sam? odakle sam? kuda idem?), da zanosi ljubavi tobože nisu za nas, i da se sunčani zalasci nas tobože ne tiču, jer oni pripadaju samo turistima zanetim literaturom i poezijom, i koji, dakle, imaju pravo da posmatraju zalaske sa divljenjem i mirne savesti.

Jer poezija, jer literatura (i tu stavljam znak jednakosti između te dve reči, kao što to činjaše Pasternak), to su, i za vas i za nas podjednako, naši barbarski snovi i vaši snovi, to su naše ljubavi i vaše ljubavi, naša sećanja i vaša, naša svakodnevnica i vaša, naše nesrećno detinjstvo i vaše (i ono možda nesrećno), naša opsesija smrću i vaša (identična, nadam se).

Poezija (= literatura), to je, takođe, znam ja to dobro, i biva sve više, opis socijalnih nepravdi, i patetična osuda tih nepravdi (kao što beše još u vreme Dikensa), i opis i osuda logora, psihijatrijskih klinika i svih vrsta opresija, svih opresija koje žele da svedu čoveka na jednu jedinu dimenziju – na *zoon politikon* – na političku životinju, i da ga tako liše svih njegovih bogatstava, njegove metafizičke misli i njegove poetičke senzibilitnosti, koje žele da unište u njemu svaku neživotinjsku supstancu, njegov neokorteks, da ga svedu na dimenziju militantne životinje, na golog *angažovanog* čoveka, na mahnit, slepu, angažovanu životinju. Jer taj princip – što ga, treba priznati, i mi sami često zastupamo – na osnovu kojeg književnost mora biti angažovana ili više nije književnost, pokazuje samo do koje je mere politika prodrła u sve pore života i bića, kako je sve poplavila kao kakva baruština, i do koje je mere čovek postao jednodimenzionalan i siromašan duhom, do koje je mere poezija poražena, i do koje je mere postala privilegijom bogatih i dekadentnih – oni mogu sebi dozvoliti luksuz pesništva – dok mi, ostali... Eto opasnosti koja nam pretili svima. Ali mi moramo biti svesni da je literatura, da je poezija brana protiv barbarstva, i ako poezija možda i ne oplemenjuje čuvstva, ona ipak služi nečemu: daje nekakav smisao taštini postojanja.

I, makar na osnovu ove antropološke činjenice, mi smo deo iste porodice evropskih naroda, a po našoj tradiciji, istovremeno judeo-hrišćanskoj, i vizantijskoj, i otomanskoj, mi imamo pravo isto koliko i oni, ako ne i više, na pripadništvo istoj kulturnoj zajednici.

A posle toga, ali samo posle toga, dolaze tehnički problemi: prevođenje, komentari, reference, paralelizmi i slično... Jer sve je ostalo... literatura.

•

TRAŽITI KAPUT

Lana Bastašić

*Kao Buridanov magarac, pisac danas stoji između
te dve mogućnosti: da se baci u borbu za Principe
ili da obrađuje svoj vrt.
Izabere li prvo, on je na neki način izneverio literaturu;
izabere li drugo, ostaje mu permanentno kajanje
da je proživeo svoj vek uzalud, i da je izneverio svoj dar.*
– Kiš

Želim reći nešto o srušenim kućama. To, na prvi pogled, djeluje lako: treba opisati izgled ruševine, koristiti *prave riječi* (kako bi rekli oni dovoljno naivni da u takvo što vjeruju), dati izrešetanoj fasadi nekakvo značenje koje ona, sama po sebi, zapravo nema. Izrešetana fasada su rupe u malteru, ništa drugo. Neki drugi pisac uzeo bi možda priručnik iz arhitekture i stavio na papir toliko tačnih informacija da od njih ne bismo ni vidjeli kuću. Izračunao bi možda promjer svake rupe, težinu cigle, odredio boju spektralnom skalom itd. To su oni pisci koji zvuče poput Vikipedije i, ako ne pogledate malo bliže, djeluju mnogo pametno. (Mnogi od njih su ništa drugo do Arnold Benet sa laptopom. Drugi bjesomučno kopiraju književni postupak Dejvida Fostera Volasa, promašivši ono što kod Volasa postupak opravdava.) U toj, dakle, čorbi informacija detalj se udavio, a srušena kuća ostala nam je i dalje skrivena.

Neka druga spisateljica koristila bi se možda rječnikom sinonima. To su oni pisci koji se plaše proste rečenice, a pisanje im služi da dokaže nešto o njihovoj elokventnosti (ili makar elokventnosti datog rječnika). Za njih prozor nikada nije samo prozor. Takva književnost svodi se na keramičku kolekciju riječi u nekakvoj, kako reče Borža Bagunja, vokabularskoj vitrini. I, baš kao i figurica sa oljuštenom bojom, te riječi su šuplje i neupotrebljive.

Treći pristup bio bi, na prvi pogled, najispravniji. Pisac bi, zureći predano u srušenu kuću, pokušao nakalemiti na nju značenja, simbole, malo istorije, sociologije i patetike, kako bi nam rekao šta srušena kuća *predstavlja*. I to treba razumjeti jer se radi o krajnje ljudskom porivu da pronađemo kakav-takav smisao u tome što vidimo. (Ako ne znamo priču o brašnu, ono postaje tek nesvarljivi prah.) Greška je, međutim, kada se pogled podigne sa kuće i predugo zadrži iznad nje, u vazduhu, nekakvoj izmaglici ideja, pa zaboravi da se vrati dolje, na sam predmet posmatranja. Najteže je, čini mi se gotovo nemoguće, gledati u nešto i vidjeti samo to, prosto i direktno, bez simboličke izmaglice. (Argentinski fotograf Huan Dijego Valera pokazao je tokom jedne radionice prisutnima fotografiju raspeća iz neke katedrale. Pitao ih je šta vide. Svi su odgovorili: stradanje Hrista. „Ne”, rekao je Valera, „vidite ljudsko tijelo prikovano uz drvo. Nisam vas pitao šta znate, već šta vidite.”) Možda bi rabo-

ta pisca bila u tom pokušaju da se vidi, zaista samo *vidi* srušena kuća. Eksperiment je unaprijed osuđen na propast budući da se pisac služi riječima, a svaka od njih uz sebe vuče pretežak teret. U trenutku kad smo u prvoj rečenici napisali „srušene kuće”, mi smo se od njih već pomalo odaljili.

Čini mi se da preostaje samo jedno: pokušati opisati srušene kuće i pri tom pokušaju priznati poraz. Možda je pisanje samo svjedočenje jezičkoj nepreciznosti i dokaz nemogućnosti da se *stvarnoj stvari* približimo. Jedan način da se nešto kaže, ništa više od toga. Dok gledam u izrešetanu fasadu Sarajeva krajem oktobra, kada taj grad iz sebe počinje ispuštati dim koji se diže u zrak kao kakva bajata duša pokojnika, moj problem nije u izboru oruđa, već u etičkoj nedoumici. Jesam li ja obavezna pisati o tim kućama? Da li je iko? I dalje, bilo da jesam ili nisam, imam li pravo to da radim?

Ovo pitanje počelo je da me opsjeda prije desetak godina kada sam radila na jednom festivalu kratkog filma u Banjoj Luci. Moj posao se zvao „head of hospitality” (manje pompezno – domaćica) i zadatak mi je bio brinuti se o gostima – avionskim kartama, prevozu sa aerodroma, hotelskim sobama, veganskim sendvičima, poklon-torbama, brufenima, tamponima, i svim ostalim prohtjevima režisera. Između ostalog, ubrzo sam bila i turistički vodič

kroz Banju Luku i sva njena sela, iako sam u tom trenutku bila studentkinja anglistike i znala mnogo više o Bajronu, nego o Bosni. Vrlo brzo sam shvatila da nisam dovoljno „lokalna” za taj posao. Mladim umjetnicima iz Berlina, Pariza, Moskve, Tokija nije bila zanimljiva Bosanka koja nosi farmerke, sluša Dilana i probija se prvi put kroz *Ulik-sa*. Oni su htjeli nešto autentično. Tražili su mi da ih vodim u etno-restorane, „nešto tipično” iako je mom društvu i meni u to vrijeme najtipičnije bilo kupiti sendvič u pekari i sjesti u park. „Nešto tipično”, ponavljali su oni, „nešto zaista tipično”, tako da više ni sama nisam znala šta je Bosna, šta je Banja Luka, budući da sam svoj grad počela posmatrati njihovim očima. Dala sam se u potragu za tipičnom muzikom, tipičnom hranom, tipičnim ljudima. Dostavljala sam im po željama te sitne, zašećerene zalogaje lažne autentičnosti. Bez obzira na to što sam znala da moja zemlja ima bogatu tradiciju i kulturu, tada mi se učinilo da učestvujem u nekoj vrsti folklor-fetišizma, prostituisanju kulturnog nasljeđa u čijem cilju nije bilo bolje shvatanje Bosne i njenih ljudi, već potvrda egzotizovane predstave koju su o njoj imali i prije nego što su došli.

Kada sam predložila da umjesto u turbo-folk diskoteku odemo na pank svirku mojih prijatelja, silno su se razočarali, neki čak i vidno naljutili, a jedna mi je djevojka iz Austrije objasnila kako sam kulturna elitistkinja nesvjesna

pravih vrijednosti svoje zemlje. Nije mi se dalo objašnjavati joj kako turbo-folk, prije svega, nije *tipično bosanski* i kako potpuno podržavam pravo ljudi da u njemu uživaju. Ono što mi se gadilo jeste znanje da bi ovi mladi, urbani i obrazovani, režiseri i režiserke otišli u tu diskoteku ne zato što vole turbo-folk već u želji da se iščuđavaju nad drugima, da ih proučavaju kao da su u pitanju egzotične životinje. Bosna, drugim riječima, nije imala pravo na pank. Ona je morala, htjela-ne htjela, da se svede na sopstvenu karikaturu kako bi stala unutar četiri čaška jeftine razglednice.

Sjećam se da su nas neki od tih ljudi snimali. Radili su kratke intervjuje sa osobljem i volonterima festivala. Jedan simpatični dečko iz SAD-a stavio mi je u lice veliku kameru i rekao: „Predstavi se i reci ko si i odakle si.”

„Ja sam Lana. Studiram anglistiku i pišem. Iz Zagreba sam, ali živim u Banjoj Luci.”

„Ne, mislim ko si po nacionalnosti. Snimio sam Hrvaticu i Bošnjaka.”

Rekla sam mu da je to, u mom slučaju, dosta komplikovano. Nikada nisam ni znala kako da odgovorim na to pitanje prostom rečenicom, bez digresija i peripetija koje bi uključivale igru slučajnosti, fašizam, „čisti hrvatski zrak”, bakine korijene, prababinog sveca, dedinu petokraku i, na kraju, prosto pogrešne odluke mojih mladih, izgubljenih roditelja. Nisam htjela da mu pričam o Jugoslaviji jer o njoj

nisam znala ništa, a opet, bez nje nisam mogla samu sebe da objasnim. Dečko je odlučio kako sam ja „baš zanimljiv slučaj” i prihvatio da za potrebe kamere kažem kako sam „građanka svijeta”, ta besmislena odrednica koja mi je odvijek išla na živce i kojom se uglavnom služe oni koji nisu osjetili specifično lokalne tegobe tog svijeta koji si tako olako pripisuju. Shvatila sam tada da svi ti režiseri, moji „gosti”, nisu došli u Bosnu, nego u cirkus, neku vrstu frik šoua kojim bi sebi dokazali da im je stalo do „trećeg svijeta”, bespogovorno prihvatajući da je njihov svijet „prvi” ili „drugi”, a potom se vratili u udobnost svojih hipsterskih stanova, srećni što u cirkusu ne moraju da žive. No, bez obzira na kiselinu koja mi se skupljala u želucu svaki put kada bih čula riječ „tipično”, radila sam svoj posao najbolje što sam znala i trudila se da svi budu srećni i zadovoljni. Smanjivala sam Bosnu koliko sam mogla. Onda se pred sam kraj festivala desilo nešto što me je zaustavilo, kao da je neko na tom cirkusu odjednom isključio struju, pa je ringišpil stao. Jedna režiserka iz Japana, s golemom kamerom na ramenu, počela je mahnito gledati oko sebe i, u samom centru Banje Luke, gotovo razočarano upitala: „A gdje su srušene kuće?” Austrougarske fasade i stakleni izlozi su je vidno iznervirali. Pomislila sam kako bi možda trebalo da joj kažem da ide u Sarajevo, ali nešto je u meni stalo, „nešto tipično” je isparilo. Osjećala sam se kao prodavačica odjeće kojoj je imućna strankinja

rekla da joj treba veći broj haljine. Nikakav problem, imamo Sarajevo, to vam je taman.

„Ne znam, pitaj nekog drugog”, odgovorila sam. Čula sam ćutanje svih zgrada oko sebe. Čula sam ćutanje srušene Ferhadije, ćutanje šarenog izloga Terranove, ćutanje kičastih, netom podignutih crkvice i, iznad svega, ćutanje Banje Luke o svemu tome. Rupe po fasadama Sarajeva su takođe ćutale, ali njihov je muk bio drugačiji, težak, čepio je uši kao pod pritiskom. Zнала sam da o tome treba govoriti, da ću jednoga dana naći načina da to i učinim, ali ne ovako. Ne na njen znak i za njenu kameru. Jednostavno, odbila sam u tom trenutku biti Bosanka™. Odbila sam, naposljetku, svijet u kome su srušene kuće „nešto tipično”.

Ipak, sve ovo ne znači da sam jedna od onih koji će sjesti ispred srušene kuće i napisati sonet o đurđevku. Tačno je, pisac ili spisateljica ima pravo pisati o bilo čemu i, pritom, jedina preokupacija trebalo bi da bude da se taj posao obavi što bolje. Knjige koje banalizuju političko iskustvo mnogo su opasnije, čini mi se, od soneta o đurđevku. Međutim, koliko god često ja zagovarala važnost lijepe rečenice, pitam se ponekad šta ćemo mi, iskreno, sa svom tom ljepotom? Podsjeća me to na čovjeka koji ide kod frizera umjesto kod psihologa. Znam da se mnogi pisci i čitaoci neće složiti sa mnom. Bez obzira na to, čini mi se da je moja generacija naslijedila previše ne-

obrađenih (ili pogrešno obrađenih) trauma kako bi vezla lijep tepih pod koji može sakriti pregršt košmara. Svuda oko nas su obespravljenost, mržnja i paraliza. Trauma se osjeća, kao ostaci radijacije, po čitavom ovom geografskom, kulturnom i ponajviše jezičkom prostoru. Ona se gotovo genetski replikovala i prenijela u svijest nas koji niti smo je izazvali niti smo je u potpunosti doživjeli. Neka se sada naljute na mene svi veliki ljubitelji i zagovarači beskorisne ljepote, ali ćutanje o srušenim kućama politički je izbor, jednako ideološki obojen koliko i pisanje o njima. Dobra književnost svakako ne zavisi od teme, već od umješnosti autora ili autorke. To, međutim, ne osporava činjenicu da pisac temu može odabrati, a umješnost ne. U današnjem svijetu kada se, suprotno popularnim žalopojkama, knjige pišu, objavljuju i prodaju više nego ikada, u svijetu u kojem svi imaju pravo učestvovati u književnom dijalogu, a ne tek nekolicina privilegovanih bijelih staraca, valjda nije previše očekivati da neko umije učiniti oboje: napisati lijepu rečenicu ne ignorišući srušene kuće. Jednako kao što me ne zanima loše napisan roman o ratu, tako me sve manje interesuje ljepota koja je gluva za sopstveno doba. Jer, kao čitateljka, očekujem vrhunsku književnost, a ne tek spretno baratanje sintaksom. Napišite, dakle, odličan sonet o đurđevku, ali svjesni da đurđevak raste u određenom vremenu i prostoru, inače će se književnost pretvoriti

u staklenu baštu gdje, bez obzira na godišnje doba, jednako uspijeva i đurđevak, i kaktus, i paradajz.

S druge strane, osjećaj za prostor i vrijeme ne smije biti sveden na puko izvještavanje o događajima. Pitanje „O čemu je knjiga?” nije isto što i „Šta se u knjizi događa?” Književnost koja niz događaja interpretira kao svoju osnovnu temu (i obrnuto) pretvara se u stilizovanu reportažu. Moguće je, dakle, napisati knjigu punu ratnih događaja, a ne reći ništa novo ni suvislo o ratu, ljudskom stradanju, i bolestima modernog doba. Moguće je, isto tako, govoriti o srušenim kućama bez da se one pomenu.

Ne mislim, stoga, da bilo koji balkanski pisac ili spisateljica ima obavezu pisati o nekom događaju. Ako on ili ona svede svoju književnost na banalizovanje društvenog, kulturnog i istorijskog nasljeđa svoje zemlje, onda je zadovoljila želju one japanske režiserke da joj pokaže srušene kuće. Naše se knjige tako pretvaraju u „nešto tipično”, a mi, kao balkanski autori i autorke, pristupamo globalnom etno vašaru taštine na kojem nam je dopušteno prodavati priglavke, hurmašice i licitarska srca. To je, uostalom, odlika kapitalizma: surova kompartmentalizacija unutar koje ja, kao autorka, postajem Bosanka™. Takvom je tržištu uvijek dovoljna jedna glasnogovornica za svaki lokalni pretinac. Imamo Bosanku, time smo riješili taj dio svijeta i pokazali da nam je stalo, druga nam nije potrebna.

Mnogi pisci igraju na tu kartu i dobrovoljno se samozotiziraju. To su oni koji su, za razliku od gluvih esteta koji mirišu cvijeće dok se oko njih ruše kuće, otišli u drugu krajnost. Oni su toliko omeđeni vremenom i prostorom da nisu sposobni u pojedinačnom vidjeti kolektivno, te smatraju da je izražena lokalnost njihove literature njena najveća vrlina. Na kraju te samoljubive, oj-Moravo-oj pastoralne šetnje, stoji okorjeli provincijalizam. Nedavno je jedan poznati hrvatski pisac izjavio kako je književnost uvijek lokalna. Razumijem šta je htio reći, ali isto tako mislim da to nije dovoljno pojasnio. Knjige se možda rađaju na određenom mjestu i u određenom trenutku, ali nijedna knjiga nije velika zato što se događa *negdje*. Sasvim je nebitno da li je Hamlet Danac. Irelevantno je u kom se gradu budi Gregor Samsa. Podsjetiću vas i na onog elokventnog gospodina koji je svojevremeno pisao Virdžiniji Vulf kako bi protestovao jer je u *Ka svetioniku* opisala drveće koje ne raste u Škotskoj. Zamislite koliko je ponosan bio taj čovjek, na sebe, svoju moć zapažanja i svoje poznavanje lokalnog, kad je jedan od najvećih romana dvadesetog vijeka sveo na botaniku.

Nije nikakva novost, nikakva vrijednost činjenica da pisci i spisateljice polaze sa specifičnih tačaka meridijana. Ipak, moje je uvjerenje da bi njihovi kompasi morali pokazivati ka istoj centralnoj tački – pitanju ljudskosti – iako

će svi oni do tog centra doći potpuno različitim barkama i prateći različite putanje. U suprotnom, mogu da se zadovolje pisanjem razglednica. Oni koji svoju književnost svedu na puko izvještavanje o Srbima, Hrvatima, Beograđanima, Sarajlijama, Liliputancima, umjesto o ljudima, treba da se zadovolje činjenicom da su protraćili svoj vijek dajući veliki odgovor na beznačajno pitanje. Stoga, kada vam neki pisac s ponosom kaže kako njegov roman u potpunosti mogu razumjeti, npr., samo Hercegovci, uzmite mu tu knjigu i udarajte ga njome u glavu. Prvo, zato što tvrdi da se jedna knjiga može u potpunosti razumjeti; drugo, zato što je ponosan na irelevantnost svog teksta; treće, zato što će na taj način njegova knjiga makar reći nešto univerzalno o potresu mozga i gubljenju svijesti kad već ne može ući dublje u našu psihu; četvrto, zato što se roman čija je osnovna karakteristika ta da je „o Hercegovini” može jedino i iskoristiti za izazivanje amnezije kod Hercegovaca.

Treba uložiti napor i u Sezanovim jabukama vidjeti konkretnu voćku koja je sazrela 1895. godine. Ali divljije jabukama isključivo zato što dolaze iz nekog francuskog sela trebalo bi da je posao poljoprivrednika i voćar-ki, a ne umjetnika.

S jedne strane, dakle, stoji to književno sljepilo, nemoć da se lokalno uzdigne iz provincijalnog i da u malim odgovorima pronade bezvremena ljudska pitanja. Na sasvim

drugom kraju nailazimo na „uređivanje svog vrta”, opaku vrstu književne gluvoće, odnosno nesposobnost da se čuje glas sopstvenog vremena unutar buržoaske uljuljkanosti u pjesmu sirena. Čak se i Beket pobunio protiv ovoga kada mu je jednom prilikom neki američki akademik rekao da se njemu, Beketu, „jebe za ljude”. „At this point Beckett raised his voice above the clatter of afternoon tea and shouted, 'But I do give a fuck about people! I do give a fuck!'”

Odbijam da prihvatim da pisac danas mora biti gluv kako bi vidio ili slijep kako bi čuo. Njegov, odnosno njen posao jeste da balansira između te dvije krajnosti, makar cijeli trud bio uzaludan ili čak uprkos tome. Balans, makar trajao dvije sekunde, dokaz je da nam je stalo.

Ako se držimo tog naizgled jednostavnog, ali zapravo dosta teškog imperativa, bez sumnje možemo da tvrdimo da je dobra književnost, sama po sebi, uvijek angažovana. Njena se angažovanost odražava u stalnom nastojanju da nam kaže nešto o nama, o vremenu i prostoru u kojem živimo, i o onome što je u tom vremenu bezvremeno, a u tom prostoru globalno. Pisac koji sjeda da piše s jednim ciljem – da piše angažovano – promašiće taj nježni centar istinske literature i unaprijed osuditi svoju knjigu na smrtnost, samim tim odrezavši noge sopstvenoj „angažovanosti”.

Šta u tom slučaju preostaje nama koji pišemo danas i ovdje, na Balkanu poslije rata? Vjerujem da je jednako

važno ne ignorisati tu činjenicu, kao što je ne praviti od nje program niti je stilizovati u jeftinu razglednicu. Ne govoriti o srušenim kućama zato što nam to traži neka turistkinja, već pronaći način da se vibracije koje se nakon rušenja i dalje osjete suptilno prenesu u našu literaturu, pa makar pisali pjesmu o đurđevku, koji se trese prekriven prašinom od raznesenog betona. Ne nuditi, dakle, BALKAN™ na vašaru čudovišnosti gdje se najbolje prodaje deformitet i gdje se empatija privilegovanih dokazuje kupovinom naše knjige. U tom pravu – da svoje traume obradimo na način koji sami biramo – leži naše književno dostojanstvo. Jer mi jesmo pisci i spisateljice sa Balkana, ali naša će se literatura ticati ili svih ili nikoga. Zato što je književnost, kako reče Kiš, „jedna i nedeljiva”.

Izbor, dakle, postoji bez obzira na to što će nas tržište, htjeli mi to ili ne, neminovno svrstavati po, manje ili više, nasumičnim kategorijama. Moj izbor je da, kao autorica sa Balkana, u toj jednoj i nedjeljivoj književnosti, učestvujem kao spisateljica, a ne kao Bosanka. Moje protivljenje kategorijama, svrstavanjima i rangiranju ne pretpostavlja ignorisanje prostora sa kojeg progovaram niti vremena u kojem stvaram. Radi se, prosto, o literarnom dostojanstvu. *Homo poeticus* nije operisan od vremena i prostora dok piše, dlanom okrenutim ka papiru, dok ona gornja, grublja strana ruke uvijek gleda ka svijetu, ovdje i sad. Ali ta stra-

na, naborena i zatamnjena vremenom i prostorom, prosto ne može držati olovku. Potrebna nam je cijela ruka, s obje njene strane, da bismo mogli pisati.

Za kraj, želim to pravo na dostojanstvo i odbijanje pretinaca ilustrovati jednim stvarnim događajem. On, dakle, ima svoje vrijeme i svoje mjesto. Godina je 1942., mjesto je koncentracioni logor Jasenovac. Moj jedanaestogodišnji deda stoji bolestan, neuhranjen i preplašen u jednoj kancelariji i gleda u ustaškog činovnika koji mu piše otpusnicu. Ali priča nije važna jer se desila mom dedi. Ona takođe nije važna zato što govori o Srbima ili Hrvatima, „kakosezvaše, srbo-krkr”. Upamtila sam je zato što govori nešto o tome šta znači biti čovjek.

Priča se mijenjala svaki put kada ju je pričao, a pošto je sada mrtav, besmisleno je tražiti autentičnost. Jednom je rekao da ga je iz logora izvukao neki vojnik, drugi put da je to bila neka žena, treći put pak neko treći. Ipak, ono što je važno ostaje isto u svakoj verziji, a to je taj kaput. To je ono što ovu priču čini ljudskom.

Jedanaestogodišnji dječak, dakle, stoji i čeka da dobije život. Smrzava se, gladan je, i na pragu tifusa. Otac i brat su mu ubijeni. Novembar je, vani je hladno, ali unutra je smrt.

Nakon što je odrađena puka papirologija ljudskog života, dječak je slobodan da ide. Izaći će iz Jasenovca i imaće život. Završiće fakultet, postaće ugledni epidemiolog i sani-

tetski pukovnik JNA. Oženiće najljepšu djevojku u Zagrebu. Napisaće knjigu. Kada umre, u osamdeset petoj godini života u Beogradu, ostaviće piscu mašinu svojoj unuci. Sve ga to čeka, samo treba da uzme papir i izađe napolje.

Tada se dešava nešto nevjerovatno: zaustavljen u prostoju sobici između života i smrti, dječak gleda pravo u ustaškog činovnika i kaže: „Mogu li ponijeti i onaj kaput?”

Ustaša pogleda ka zidu, tamo gdje dječak pokazuje. Ne može da vjeruje svojim ušima. Koliko drskosti u jednom djetetu – daš mu život, a sad još hoće i kaput? Daj mu kaput, proklet bio i on i kaput.

Bolesni dječak izlazi iz Jasenovca. Tamo si tijelo svrstano u pretinac. *Homo politicus* sa dodjeljenim brojem. Otac i brat su bili tijela. I dječak je ušao u logor kao tijelo, ali odbija tako da izađe. Ako postoji neko „poslije”, on će u njega zakoračiti kao čovjek, a ne kao broj.

Moj deda, *Homo poeticus*, hoda preko smrznute njive u prevelikom kaputu.

Sarajevo
Oktobar, 2019.

•

DEKLARACIJA O ZAJEDNIČKOM JEZIKU

•

Suočeni s negativnim društvenim, kulturnim i ekonomskim posljedicama političkih manipulacija jezikom i aktualnih jezičnih politika u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji, mi, doljepotpisani, donosimo

DEKLARACIJU O ZAJEDNIČKOM JEZIKU

Na pitanje da li se u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji upotrebljava zajednički jezik – odgovor je potvrđan.

Riječ je o zajedničkom standardnom jeziku policentričnog tipa – odnosno o jeziku kojim govori više naroda u više država s prepoznatljivim varijantama – kakvi su njemački, engleski, arapski, francuski, španjolski, portugalski i mnogi drugi. Tu činjenicu potvrđuju štokavica kao zajednička dijalekatska osnovica standardnog jezika, om-

jer istoga spram različitoga u jeziku i posljedična međusobna razumljivost.

Korištenje četiri naziva za standardne varijante – bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski – ne znači da su to i četiri različita jezika.

Inzistiranje na malom broju postojećih razlika te nasilnom razdvajanju četiri standardne varijante dovodi do niza negativnih društvenih, kulturnih i političkih pojava, poput korištenja jezika kao argumenta za segregaciju djece u nekim višenacionalnim sredinama, nepotrebnih „prevođenja” u administrativnoj upotrebi ili medijima, izmišljanja razlika gdje one ne postoje, birokratskih prisila, kao i cenzure (te nužno auto-cenzure), u kojima se jezično izražavanje nameće kao kriterij etno-nacionalne pripadnosti i sredstvo dokazivanja političke lojalnosti.

Mi, potpisnici ove Deklaracije, smatramo da

- činjenica postojanja zajedničkog policentričnog jezika ne dovodi u pitanje individualno pravo na iskazivanje pripadnosti različitim narodima, regijama ili državama;
- svaka država, nacija, etno-nacionalna ili regionalna zajednica može slobodno i samostalno kodificirati svoju varijantu zajedničkog jezika;
- sve četiri trenutno postojeće standardne varijante ravnopravne su i ne može se jedna od njih smatrati jezikom, a druge varijantama tog jezika;

- policentrična standardizacija je demokratski oblik standardizacije najbliži stvarnoj upotrebi jezika;
- činjenica da se radi o zajedničkom policentričnom standardnom jeziku ostavlja mogućnost svakom korisniku da ga imenuje kako želi;
- između standardnih varijanti policentričnog jezika postoje razlike u jezičnim i kulturnim tradicijama i praksama, upotrebi pisma, rječničkom blagu kao i na ostalim jezičnim razinama, što mogu pokazati i različite standardne varijante zajedničkog jezika na kojima će ova Deklaracija biti objavljena i korištena;
- standardne, dijalekatske i individualne razlike ne opravdavaju nasilno institucionalno razdvajanje, već naprotiv, doprinose ogromnom bogatstvu zajedničkog jezika.

Stoga, mi, potpisnici ove Deklaracije, pozivamo na

- ukidanje svih oblika jezične segregacije i jezične diskriminacije u obrazovnim i javnim ustanovama;
- zaustavljanje represivnih, nepotrebnih i po govornike štetnih praksi razdvajanja jezika;
- prestanak rigidnog definiranja standardnih varijanti;
- izbjegavanje nepotrebnih, besmislenih i skupih „prevođenja” u sudskoj i administrativnoj praksi kao i sredstvima javnog informiranja;
- slobodu individualnog izbora i uvažavanje jezičnih raznovrsnosti;

- jezičnu slobodu u književnosti, umjetnosti i medijima;
- slobodu dijalekatske i regionalne upotrebe;
- i, konačno, slobodu „miješanja”, uzajamnu otvorenost te prožimanje različitih oblika i izričaja zajedničkog jezika na sveopću korist svih njegovih govornika.

BIOGRAFIJE

Danilo Kiš (Subotica, 1935 – Pariz, 1989), srpski romanopisac, pripovedač, esejista i prevodilac, spada u najznačajnije stvaraoce jugoslovenske književnosti druge polovine XX veka. Detinjstvo je proveo u Novom Sadu i Mađarskoj, a gimnaziju je završio na Cetinju, gde se preselio sa porodicom nakon Drugog svetskog rata, tokom kojeg je njegov otac odveden u koncentracioni logor Aušvic. Godine 1958. postaće prvi student koji je diplomirao na katedri za Opštu književnost i teoriju književnosti Filološkog fakulteta u Beogradu. Godine 1974. postaje lektor za srpskohrvatski jezik na Univerzitetu u Bordou. U Pariz će se preseliti 1979, u kome će preminuti deset godina kasnije. Sahranjen je u Beogradu, u Aleji zaslužnih građana.

Nakon prvih književnih radova stvaranih tokom studija i objavljivanih u ondašnjim studentskim časopisima, u književni život zakoraćice romanima *Psalm 44* i *Mansarda: satirična poema*, objavljenim kao zajedničko izdanje 1962. Potom će uslediti roman *Bašta, pepeo* (1965) kojim je započeo svoj ciklus proznog stvaralaštva koji je nazvao *Porodični cirkus*, a koji će se nastaviti zbirkom pripovedaka *Rani jadi: za decu i osetljive* (1970). Ciklus se završava romanom *Peščanik* (1972) za koji je dobio NIN-ovu nagradu. Godine 1976. objaviće zbirku priča *Grobница za Borisa Davidoviča* (nagrada Ivan Goran Kovačić), koja će izazvati veliku pažnju javnosti i kontroverze zbog optužbe za plagiranje koje su potekle od novinara Dragoljuba Golubovića i univerzitetskog profesora Dragana Jeremića. Povodom ove afere, Kiš je napisao polemičku knjigu *Čas anatomije* (1978) koja je prevedena na više od 30 jezika i koja je dobila nagradu Željezare Sisak. Zbirku pripovedaka *Enciklopedija mrtvih* objavio je 1983. godine i za nju dobio Andrićevu nagradu. Kiš je objavio i veći broj knjiga u kojima su sabrani njegovi intervjui, eseji i drame, a neke od njih su *Po-etika* (1972), *Homo poeticus* (1983), *Gorki talog iskustva* (1990) i *Život, literatura* (1990). Posthumno mu je takođe objavljena i nedovršena zbirka pripovedaka *Lauta i ožiljci* 1994. godine.

Od značajnijih nagrada, pored navedenih, 1980. dobio je francusku nagradu *Grand aigle d'or de la ville de Nice* za

celokupno književno stvaralaštvo, a 1988. italijansku nagradu *Premio letterario Tevere* i nemačku *Preis des Literaturmagazins*. Iste godine je dobio i Avnojevu nagradu, a naredne nagradu američkog PEN-a *Bruno Schulz Prize*. Godine 1988. izabran je za dopisnog člana SANU-a.

Lana Bastašić (Zagreb, 1986) objavila je dve zbirke kratkih priča, jednu knjigu priča za djecu, i jednu zbirku poezije. Osvojila je prvu nagradu za priču na konkursu Ulaznica, specijalnu nagradu na konkursu Karver: Odatle zovem, prvu nagradu za neobjavljenu zbirku poezije na Danima poezije u Zaječaru, prvu nagradu za dramski tekst (Kamerni teatar 55 u Sarajevu), te prvu nagradu na konkursu Zija Dizdarević (dve godine uzastopno). Njen prvi roman *Uhvati zeca* ušao je u najuži izbor za NIN-ovu nagradu, a u pripremi su i reizdanja na devet jezika. Sarađuje sa brojnim književnim časopisima u regionu, uključujući *Polja*, *Povelju*, *Sarajevske sveske*, *Puteve* i dr. Osnovala je školu književnosti *Bloom* sa Boržom Bagunjom u Barceloni. Uređuje katalonski književni časopis *Carn de cap*. Ponekad živi u Beogradu.

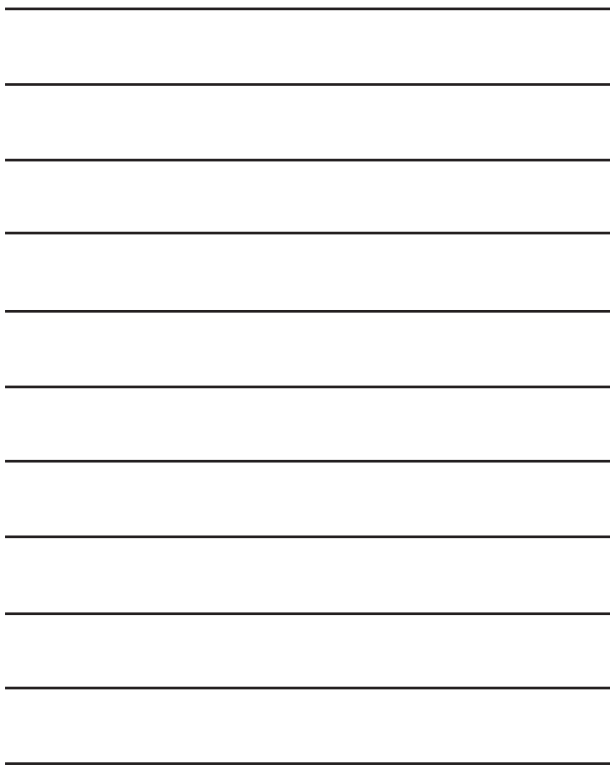

SADRŽAJ

O PROJEKTU ZAJEDNIČKA ČITAONICA / 5
HOMO POETICUS, UPRKOS SVEMU - Danilo Kiš / 11
TRAŽITI KAPUT - Lana Bastašić / 19
DEKLARACIJA O ZAJEDNIČKOM JEZIKU / 39
BIOGRAFIJE / 45

Edicija: Zajednička čitaonica

Urednici: Vladimir Arsenijević i Igor Štiks

Izvršni urednik: Danilo Lučić

Komunikacije i spoljni poslovi: Milena Berić

Administracija i finansije: Milan Adnađ

Dizajn korica: Johana Bogičević

Lektura: Iva Kosovac

Štampa: Caligraph (caligraph.rs)

Tiraž: 1000

Beograd, 2019. godine

**CIP - Каталогизacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд**

316.347(4)

81'272(497.1)

ZAJEDNIČKA čitaonica. 3, Identiteti / tekstovi Danilo Kiš, Lana Bastašić ; [urednici Vladimir Arsenijević i Igor Štiks]. - Beograd : Udruženje Krokodil, 2019 (Beograd : Caligraph). - 50 str. ; 15 cm

Tekst na srp. i hrv. jeziku. - Tiraž 1.000. - Biografije autora: str. 49-51.
- Sadržaj: Homo poeticus, uprkos svemu / Danilo Kiš. Tražiti kaput / Lana Bastašić. Deklaracija o zajedničkom jeziku.

ISBN 978-86-81632-02-4

a) Социологија културе -- Европа б) Југославија --Језичка олитика

COBISS.SR-ID 281333260
